

Konferencijos

Šiaurės Europos papročių tyrinėtojų konferencija Suomijoje

2002 m. rugpjūčio 16–18 d. Linnasma-ki konferencijų centre, Turku, Suomijoje, įvyko tarptautinė multidisciplininė konferencija „Tradicinės kaukės ir persirengimo paprotys Šiaurės Europoje“. Tris dienas 25 pranešėjai iš Suomijos, Švedijos, Norvegijos, Islandijos, Danijos, Estijos, JAV, Kanados, Didžiosios Britanijos, Airijos ir Lietuvos aptarinėjo pačius įvairiausius persirengimo aspektus – nuo papročio genezės iki moderniausių vaidybos formų.

Plenarinėje sesijoje savo pranešimus perskaitė konferencijos iniciatoriai ir rengėjai: Suomijos Ostrobotnijos [Ostrobothnian] archyvų archyvistas Karsten Bergenhoj ir Islandijos universiteto folkloristikos docentas Terry Gunnell. K. Bergenhoj aptarė istorinius persirengimo tradicijos aspektus. T. Gunnell analizavo moderniausias persirengimo tradicijas Islandijos aukštesnės pakopos vidurinėse mokyklose. Sesijai pirmininkavęs prof. Nils-Arvid Bringeus perskaitė pranešimą apie Šv. Kanuto dienos išvakarių persirengėlius Pietų Švedijoje. Pirmąją sesiją užbaigė Hanne Pico-Larsen pranešimas apie Aero salas, Danijoje, Užgavėnių persirengėlių dialogų ypatumus.

Antroji tos pačios dienos sesija tęsė tą pačią „skirtumų persirengimo tradicijoje“ temą. Prof. Paul Smith iš Newfoundlando St. John's universiteto stengėsi suprasti, kodėl verslo, prekybos, žiniasklaidos reklamoje vis dažniau naudojami Kalėdų persirengimo papročio motyvai, kai pati tradicija, rodos, negrįžtamai nyksta. Kalifornijos universiteto Los Angeles [UCLA], JAV, asocijuotas profesorius Peter Tokofsky, analizuodamas gausią vaizdinę medžiagą, mėgino parodyti, kaip

bėgant laikui keitėsi Elsach miesto, Vokietijoje, karnavalas. Pirmosios dienos darbą užbaigė dar vieno svečio iš JAV, Amerikos folkloristų draugijos prezidento Bowling Green valstybinio universiteto profesoriaus Jack Santino pranešimas, skirtas teoriniams persirengimo papročio tyrimų aspektams.

Antrą ir trečią konferencijos dieną darbas vyko paralelinėse sesijose. Neretai jos buvo skiriamos atskirų Šiaurės Europos šalių persirengimo tradicijai. Pavyzdžiui, „Persirengėliai Estijoje“, „Persirengėliai Suomijoje ir Alandų salose“, Norvegų persirengėliai – praeitis ir nūdienu“. Šio straipsnio autorius savo pranešimą „Užgavėnių persirengėlių vaikštynės Lietuvoje XX a. I p.“ perskaitė sesijoje, pavadintoje „Persirengėlių pokštai ir flirtas – Lietuva ir Suomija“. Net kelios sesijos buvo pavadintos „Persirengimo papročio tyrinėjimų skirtumai“. Jos jungė įvairius persirengimo papročio pasireiškimo atvejus bei jų tyrinėjimo aspektus.

Baigiamoji konferencijos sesija buvo pavadinta „Persirengimo paprotys kaimyninėse šalyse“. Vienas iš dviejų šioje sesijoje perskaitytų pranešimų buvo skirtas atskirų indoeuropietišku tradicijų naujametinių apeigų lyginamajai analizei. Dublino universiteto koledžo [University College] prof. Seamas O’Cathain pristatė naują projektą, kuriame persirengimo paprotys Airijoje būtų tiriamas tarpkultūriniu ir tarpvalstybiniu aspektais. Konferencijos darbą užbaigė bendra diskusija, kurioje buvo aptartos konferencijos dalyvių pranešimuose suformuluotos problemos, tolesnių persirengimo papročio tyrimų kryptys bei perspektyvos.

Arūnas Vaicekauskas

Etnologija Lietuvių katalikų mokslo akademijos XIX suvažiavime

2003 m. birželio 25–27 d. Šiauliuose vyko Lietuvių katalikų mokslo akademijos XIX suvažiavimas. Jame tarp 18 sekcijų dirbo Etnologijos ir folkloristikos sekcija, kuri po Edukologijos sekcijos suvažiavime buvo gausiausia: pranešimus perskaitė 20 pranešėjų, atstovavusių 4 universitetams, 2 mokslinio tyrimo institutams ir Lietuvių katalikų mokslo akademijai. Sekcijai pirmininkavo prof. habil. dr. Vacys Milius (LKMA) ir dr. Rita Repšienė (LLTI).

Rasa Račiūnaitė (VDU) pranešime „Žemaičių gyvenimo ciklo papročiai: liaudies religingumo apraiškos“, remdamasi bažnyčių archyvine medžiaga ir gyventojų apklausos duomenimis, nagrinėjo moralinių vertybių kaitą, atsispindinčią dabartinės šeimos gyvenime: gimtųjų ir krikštytųjų papročiuose, vaikų religiniame auklėjime, taip pat pomirtinio gyvenimo įsivaizdavime. Konstatuota, kad Sąjūdžio metais (1988–1990) buvo ryškus posūkis link šeimos papročių, susijusių su religingumu, bet XX a. paskutiniame dešimtmetyje prasidėjo pastebimas atoslūgis.

Rasos Paukštytės-Šaknienės (LII) pranešime „Liaudiškasis požiūris į gyvybės išsaugojimą tūkstantmečių sandūroje“ dėmesys taip pat buvo sutelktas į aktualius dabartinės lietuvių šeimos gyvenimo klausimus: pakitusį požiūrį į abortus, bandymus atsikratyti vaisiaus, šarlataniškų abortų taikymo tam tikro paplitimo priežastis. Pastebėti dideli pokyčiai šioje srityje, palyginti su tradicine kultūra: jeigu pastarojoje abortas niekuo nepateisinamas, tai buvusi besąlygiška teisė gimti šiuo metu keičiama teise gimti tik palankiai susiklosčius aplinkybėms, sveikoje, materialiai aprūpintoje šeimoje.

Žilvitis Bernardas Šaknys (LII), remdamasis savo surinkta lauko medžiaga, perskaitė pranešimą „Kaimo ir miesto

kultūrų sąveika Dzūkijos jaunimo papročiuose“. Jame nagrinėjo grįžtamąjį ryšį tarp miesto ir kaimo perduodant ir perimant iš vienos pusės tradicines vertybes, iš kitos pusės novacijas. Pranešėjas taip pat analizavo, kokią reikšmę šiam grįžtamajam ryšiui turėjo gyvenvietės dydis. Konstatuota, kad XX a. antrojoje pusėje iki tol buvę riboti kaimo ir miestelio jaunimo kultūriniai ryšiai suintensyvėjo ir mažai kuo skyrėsi. Tačiau padidėjo atotrūkis tarp kaimo ir didmiesčio modernizacijos lygmens. Tiesa, šiuo metu tiek mieste, tiek kaime dzūkų jaunimas tradiciniais papročiais laiko ne tik iš Žemaitijos atėjusių triukšmingą Užgavėnių, bet ir iš užsienio perimtą Valentino dienos šventimą.

Vacys Milius (LKMA) pranešime „Etninės kultūros raiška sovietmečio tremtinių šeimos papročiuose“ nagrinėjo, kokią reikšmę tremtinių gyvenime turėjo vestuvių, laidotuvių ir kiti iš Tėvynės atsinešti šeimos papročiai, kokia buvo ekstremaliomis sąlygomis švenčiamų švenčių eiga ir atributika, taip pat vietinių gyventojų požiūris į lietuvių šventes, jų kapines ir paminklus. Pranešėjas teigė, kad lietuviai savo etninę tapatybę per atliekamas apeigas ėmė demonstruoti po to, kai aklimatizavosi, kiek leido galimybės, socialiai įsitvirtino ir pamažu susitelkė į bendruomenes. Tradicijų ypač laikytasi per laidotuves. Vietinė gyvenviečių valdžia kapinių tvarkymo požiūriu nurodydavo sekti lietuviais, tačiau vietiniai gyventojai lietuvių kapines neretai niokojo kaip svetimybės apraišką.

Rūtos Stankuvienės (ŠU) pranešimas „Kryžių kalno fenomenas“ buvo skirtas šios sakralinės vietos kultūrinės vertės bei visuomeninės reikšmės apžvalgai, tolesnės objekto plėtotės prognozėms. Autorė

su studentais atliko kalne pastatytų kryžių tipologijos ir kiekybinę apskaitą, pranešime pateikė kryžių statymo motyvacijos statistiką. Vyrauja kryžiai ir kryželiai, pastatyti prašant Dievo sveikatos, taip pat dėkojant už patirtas malones, pastatyti patriotiniais motyvais. Daug smulkių kryželių pastatė tiesiog pažintiniais tikslais kalną aplankę turistai. Autorė daro išvadą, kad kryžių kalnas – ne tik sakralinė vieta, bet ir liaudies kūrybinės tradicijos dalis.

Petras Kalnius (LII) pranešime „Stačiatikybės protegavimas kaip etninių procesų veiksnys Vilniaus gubernijoje XIX a.“ daugiausia nagrinėjo, kaip per šeimos ir santuokos santykius reguliavusius carinės Rusijos įstatymus konfesiškai mišriose krikščionių šeimose buvo glojama stačiatikių pusė, saugant ją nuo eventualios asimiliacijos. Vis dėlto, nepaisant juridinių įpareigojimų krikštyti ir auklėti tokių šeimų vaikus stačiatikybės dvasia, mišriose stačiatikių ir katalikų-lenkų šeimose asimiliacinį pranašumą turėjo lenkų kultūra, tačiau didžiarusiai stačiatikiai kaip asimiliatoriai pasireiškė santuokose su katalikais-gudais, iš dalies ir su katalikais-lietuviams.

Irenos Reginos Merkienės pranešime „Vėlė ir velionis lietuvių liaudies religijoje XX a. pabaigoje“ apžvelgti dabartiniai lietuvių laidotuvių papročiai, pasaulio suvokimas, vėlės vaizdinio inovacijos. Pranešėja teigė, kad lietuviai su velioniu elgiasi kaip su gyvu, praradusiu kalbėjimo ir judėjimo galią. Religinio elgesio normos skendi naujuose parakrikščioniškuose veiksmuose, susijusiuose su lokalinės bendruomenės etinėmis ir estetinėmis savo meto pažūromis. Vėlė laikoma metafiziniu kūnu, įvairiomis formomis bendraujančiu su žmonėmis. Teigta, kad tebetikima ryšiu tarp žmogaus ir jam artimo velionio vėlės bei galimybe susitikti su kitomis vėlėmis per spiritizmo seansą.

Danguolė Svidinskaitė (LII) pranešime „... savo atlikt reikėjo“: atmintys ir pasa-

kojimai apie religinių tapatybių kūrimą (Pirmoji komunija)“, remdamasi gyventojų apklausos Dzūkijoje, Žemaitijoje ir Aukštaitijoje duomenimis nagrinėjo, kokią reikšmę įvairių pažiūrų, skirtingo amžiaus bei socialinės padėties Lietuvos gyventojų religinės tapatybės savivokai turėjo pirmoji komunija. Kartu ji palietė artimiausios individo aplinkos – šeimos narių – vaidmenį įprasminant pirmosios komunijos apeigas bei jų sakralinių daiktų-relikvijų simbolines reikšmes, nevienodą skirtingos socialinės, kultūrinės ir politinės patirties žmonių tų relikvijų supratimą.

Veronika Lileikienė (VDU) perskaitė pranešimą „Žemaitijos Lurdu apeiginės kultūros sąsajos ir skirtumai“. Jame daugiausia kalbėjo apie religinių bei pasaulietinių švenčių apeigas prie Kretingos bei kitų Žemaitijos vietovių Lurdo grotų. Pranešėja teigė, kad jau šimtametę tradiciją turinčios apeigos prie Lurdu stipriai veikia vietinių bendruomenių gyvenimą: prie Lurdu dabar atliekamos ne tik religinės apeigos, bet ir pilietinio, patriotinio ugdymo, kultūriniai renginiai: rugsėjo pirmosios minėjimas, vaikų choro šventės, vaidinami mini spektakliai-misterijos ir t. t. Taip Lurdai, išlaikydami autentišką sakralinį pobūdį, šiuo metu kartu naujai prabyla ir apeliuoja į jaunosios kartos kultūrinę savivoką.

Virginija Kvasaitė (VDU) pranešime „Adventinių „Marijos Valandų“ maldų ir giesmių atlikimo apeigos amžių sandūroje“ analizavo tų maldų kilmę, populiarumo priežastis ir dabarties inovacijas. Teigta, kad šios maldos į Lietuvą atėjo iš Lenkijos, ilgainiui buvo lituanizuotos, išryškėjo regioniniai jų giedojimo savitumai. Prie šių maldų paplitimo daug prisidėjo pranciškonų ir marijonų pastoracinė veikla. Konstatuota, kad šiuo metu adventinės „Marijos Valandų“ maldos namuose nebegiedamos, jų giedojimas išlikęs tik bažnyčiose.

Zenono Venckaus (ŠU) pranešime „Šventieji miškai senovės lietuvių tikėjimuose“ glaustai apžvelgtos istoriniuose šaltiniuose randamos žinios apie senovės lietuvių šventomis laikytas girias. Pranešėjas savaip aiškino ikikrikščioniškojo tikėjimo žmonių medžių ir miško sakralumo suvokimą bei miškingų šventviečių išskyrimo motyvacias. Jo manymu, šventomis giriomis senovės lietuviai paskelbė svarbią ūkinę ir strateginę reikšmę turėjusius miškus. Ir gamtosauginiu požiūriu tai buvę pirmieji rezervatai, kuriuos įsteigė lietuviai.

Venantas Mačiekus (VU) pranešime „Mirties bausmė tradicinėje lietuvių kultūroje“ daugiausia dėmesio skyrė lietuvių požiūriui į savavali (teisiškai nelegitimų) mirties bausmės taikymą už išžaginimą, plėšikavimą, tėvažudystę, arkliavagystę ir panašius nusikaltimus XIX a. – XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Pranešėjo teigimu, kaimo bendruomenė suokalbinį mirties bausmės taikymą nusikaltėliui už minėtus nusikaltimus (dažniausiai už arkliavagystę) laikė būtinaja gintimi, mirties bausmės vykdytojai buvo moraliai toleruojami.

Jonas Mardosa (VPU) perskaitė pranešimą „Pivašiūnų atlaidai etnologinio tyrimo duomenimis“. Jame, remdamasis tikinčiųjų apklausa, nagrinėjo į garsiuosius Pivašiūnuose vykstančius Žolinės atlaidus keliaujančių piligrimų interesus ir motyvacias. Bandė atskleisti, kiek dabartinėse kelionėse į tuos atlaidus minėtame miestelyje lemia pamaldumas ir kiek grynai turistinis interesas. Pranešėjas kėlė mintį, kad išryškėjančios bažnytinės fasadinės kultūros bruožų, pompastikos, vaidybos galima išvelgti pėsčiųjų žygiuose ateinant iš kurio nors punkto į Pivašiūnus. Žolinės atlaidų tradicija ten kol kas išlaikoma, bet apskritai šiuolaikiniai atlaidai – naujas tradiciškumo suvokimo etapas.

Vida Savoniakaitė (LII) pranešime „Apmąstant lokalią kultūrą: požiūris į

liaudies meno rinką“ siekė parodyti lokaliaios bendruomenės tapatybės sąsajas su bendruomenės požiūriu į savo kultūrą bei bendruomenės tapatybės sąsajas su lokaliaios kultūros ekonominiais dalykais. Samprotauta, kaip etnologai gali padėti miesteliams, seniūnijų gyventojams išlaikyti jų kultūros savitumą. Pranešėja darė išvadą, kad nykstantys amatai skandina ir istorinę amatininkų patirtį. Liaudies meno artefaktai, kartodamiesi kaip lokali tradicija, įvairuoja ir taip pat kinta keičiantis jų poreikiui, atsirandant naujai rinkai bei naujoms technologijoms, kylant gyvenimo lygiui.

Vytautas Tumėnas (LII) pranešime „Tradicijų modernizacija tautinėse juostose“ nagrinėjo archaizmo ir modernizacijos santykio dinamiką lietuvių juostoje. Teigta, kad jos darniai išiliejo į XX a. antrosios pusės kaimo ir miesto estetiką, papročius. Ir šiuolaikinėms tautinėms juostoms teikiama archetipinė simbolika: jos išreiškia ryšį su protėviais, bendruomene, tėvyne, yra nuoroda į šventybę, amžinybę. Bet kartu jų audimo technologijoje ima vyrėti modernybės dalykai, nuskurdo ornamentas, nyksta kolorito savitumas ir harmonija. Juostų gyvybingumas silpsta, todėl, norint jį išlaikyti, sujungti archaizmą ir modernybę, autoriaus manymu, „...pageidautinas tautinės ir krikščioniškosios ideologijų bendradarbiavimas“.

Vytenis Rimkus (ŠU) perskaitė pranešimą „Velnias kaip blogio įvaizdis lietuvių dailėje“. Teigdamas, kad tradicinėje lietuvių kultūroje velnio personažo yra labai mažai, pranešėjas iškėlė mintį, jog toks personažas suklestėjo sovietmečiu, ir kad tai yra tiesiogiai susiję su šventųjų personažų eliminavimu iš tautodailės. Velnias, atvirkščiai, komunistinių ideologų buvo toleruojamas. Liaudies menas, pranešėjo teigimu, sovietmečiu „suvelnėjo“, nes velnias tapo ateizmo reprezentantu, kovotoju prieš Dievą. Užgavėnių karnavalų draudimas sovietmečiu nepaneigia

šios nuostatos todėl, kad pastarojo draudimo motyvai vėl buvo kiti: Užgavėnių personažuose valdžia neretai išvelgė sovietinių ir partinių pareigūnų išjuokimą.

Rūta Žarskienė (LLTI) pranešime „Adolfas Sabaliauskas – pirmasis lietuvių liaudies instrumentinės muzikos tyrinėtojas“ lygino šio tautosakininko darbuose pateiktą instrumentologinę medžiagą. Pripažindama, kad būtent jo darbuose pirmą kartą išdėstyti esminiai lietuvių instrumentavimo bruožai, nurodė, jog A. Sabaliauskas, nebūdamas muzikas profesionalas, neišvengė klaidų, kurias, beje, pats vėliau, XX a. antrajame-trečiajame dešimtmetyje taisė.

Rita Repšienė (LLTI) pranešime „Lietuvių tradicinė kultūra: krikščioniškieji aspektai (naratyvai)“ teigė, kad konfrontacija tarp ikikrikščioniškosios ir naujosios, krikščioniškosios kultūros tėra bendro pobūdžio. Gausiausia, etiologinių sakmių, grupė rodo dviejų kultūrų junginį, ramų išlikimą dviejų kultūrų kontekste, kai viena kultūra mechaniškai pasidengia kita. Pranešėjos manymu, archainė ikikrikščioniškoji kultūra susiliejo su krikščioniškąja, išsaugodama savitas mentales struktūras ir priimdama krikščioniškąją mąstyseną. Universalios krikščioniškosios kultūros nuostatos būdingos ir lietuvių naratyvinei kultūrai. Pranešėja kėlė klausimą: „Ar mes galime kalbėti apie lietuviškąjį krikščionybės fenomeną?“, ir for-

mulavo atsakymą, kad toks fenomenas neegzistuoja, nes, nepaisant vėlyvo krikščionybės įvedimo, lietuviai demonstruoja universalią religinę adaptaciją.

Laima Anglickienė (VDU) perskaitė pranešimą „Lietuvių požiūris į kitatikius tautosakoje“. Jame pratęsė pastaraisiais metais mokslinėje spaudoje gvildentą temą apie kitos kultūros gyventojų stereotipinį išivaizdavimą bei vertinimą tarp lietuvių, tik šį kartą tyrimo objektu buvo pasirinkta konfesinė skirtybė. Pranešėjos atlikta analizė parodė, kad lietuviai labiau linkę stereotipizuoti nekrikščioniškų tikybę, mažiau – kitų krikščioniškų (nekatalikiškų) tikybę asmenis. Jos duomenimis, populiariausias personažas kitatikiis lietuvių tautosakoje – žydas.

Pabaigoje buvo perskaitytas Lidijos Kudirkienės (LLTI) pranešimas „Patarlė pamokslininko lūpose: argumentas ar stilistikos priemonė?“ Jame buvo nagrinėjama XVIII–XIX a. lietuvių katalikų dvasininkų pasakytuose pamoksluose aptinkamų stilistikos priemonių (posakių, analogijų, palyginimų) prasmė ir jas pavartojusių autorių kūrybinis savitumas. Bene daugiausia dėmesio skirta Motiejaus Valančiaus ir Antano Tatarės pamokslams.

Visi pranešėjai sulaukė klausimų iš auditorijos, po kai kurių pranešimų kilo trumpos diskusijos.

Petras Kalnius

Pirmoji Baltijos antropologų konferencija Vilniuje

Tarptautinės konferencijos „Defining Ourselves: Establishing Anthropology in the Baltic States“ dalyviai. Onos Valiukevičiūtės nuotr.

2003 m. spalio 3–5 d. Vilniaus universitete įvyko pirmoji tarptautinė Baltijos šalių antropologijos konferencija „Besisteigianti Baltijos šalių antropologija: regioninio tapatumo paieškos“ [„Defining Ourselves: Establishing Anthropology in the Baltic States“], skirta Baltijos šalyse, kaip ir visoje posovietinėje erdvėje, naujos mokslinės disciplinos – socialinės/kultūrinės antropologijos dabartinei padėčiai, besiformuojančioms regiono mokslinių tyrinėjimų kryptims, mokslo steigimosi problemoms aptarti. Džiugu, jog būtent Lietuvos antropologai, susibūrę į 2003 m. įsteigtą Lietuvos antropologijos asociaciją, pirmieji inicijavo idėją sušaukti Baltijos šalių antropologų konfe-

renciją. Ši idėja, anot kolegų latvių, jau kuris laikas „sklandė ore“ – poreikį susipažinti su kolegų darbais, pasidalyti patirtimi, užmegzti glaudesnę bendradarbiavimą jautė ne vienas regiono antropologas. Nenuostabu, jog Vilniaus konferencijoje sutiko dalyvauti dauguma Baltijos šalių antropologų bei regiono antropologija besidomintys svečiai iš JAV, Didžiosios Britanijos, Skandinavijos ir Vokietijos.

Konferencijos darbas vyko dvi dienas. Pranešimai pagal temas buvo suskirstyti į penkias sekcijas, iš kurių dvi („Dabartinė situacija – žvilgsnis iš šono“ bei „Dabartinė situacija – žvilgsnis iš vidaus“) buvo skirtos antropologijos dabartinei

padėčiai ir perspektyvoms Baltijos šalyse aptarti.

Konferenciją pradėjo profesorius Chris Hann iš Maxo Plancko socialinės antropologijos instituto Halėje (Vokietija). Savo pranešime „Trys kosmopolitizmo lygiai antropologijoje“ jis trumpai apžvelgė antropologijos ištakas, pabrėžė europietiško kolonializmo įtaką antropologijos raidai. Pranešėjo teigimu, Rytų ir Centrinės Europos šalyse pasukta kolonializmui priešingu keliu, humanistikoje įsitvirtino nacionalistinė paradigma, savosios tautos tyrinėjimai. Marksizmas, anot pranešėjo, šiai paradigmai nė kiek nesutrukdė. Nors ir pripažindamas, kad tėra mažai susipažinęs su mokslo istorija Lietuvoje, Chris Hann pabrėžė, jog, studijuojant daugiatautį Vilniaus paveldą, etnocentrinė žiūra būtų neadekvati ir metodologiškai nepateisinama. Šiuo metu, prasidėjus Europos vienijimosi procesams, antropologijos kosmopolitizmas, viršnacionalumas daug kam gali atrodyti patrauklus, tačiau būtų klaida fetišizuoti Europą. Nuo to apsaugotų, pranešėjo manymu, Europos lygmens studijos.

Lundo universiteto (Švedija) profesorius Steven Sampson kalbėjo apie įvairių Europos Sąjungos fondų finansuojamus vadinamuosius „demokratijos eksporto“ projektus Rytų Europoje ir šių projektų nesėkmės priežastis. Prelegento manymu, lyginamosios panašių projektų studijos būtų labai įdomi, vertinga ir kupina netikėtų išvalgų antropologijos tyrimų kryptis tiek Baltijos regione, tiek kitose pokomunistinėse šalyse.

Estijos antropologė Aet Annist supažindino su antropologijos reikšme, užimama pozicija tarp kitų akademinų disciplinų, perspektyvomis šiuolaikinėje Estijoje. Antropologijai tenka gana nepatogus vaidmuo šalyje, pasižyminčioje, anot pranešėjos, „ultraliberaliu mentalitetu“, kultūros vertę matuojančiu pagal tai, ar ji pajėgi, ar ne „stumti ekonominės

raidės vežimą“, ir pasiryžusiu šios užduoties nevykdančią kultūrą atitinkamai „transformuoti“. Antropologai, Annist teigimu, privalo sąmoningai prisiimti atsakomybę už savo tyrimų rezultatus ir jų paskelbimą nuolatines sunkias permainas išgyvenančioje visuomenėje, kurioje tam tikroms žmonių grupėms nuolat mažėja galimybės kaip nors keisti savo gyvenimo sąlygas.

Latvių antropologas dr. Roberts Kīlis pabrėžė nemažą komercinį taikomosios antropologijos potencialą Latvijoje. Pats įgijęs nemažą patirtį dirbdamas komercinėse struktūrose bei atlikęs antropologinius tyrimus marketingo, reklamos, organizacijų darbo srityje, pranešėjas paragino kolegas neužsisklęsti „tradicinėse“ studijose, nes antropologijos žinios neabejotinai gali būti naudingos verslui ir noriai perkamos.

Vieni iš konferencijos sumanytojų doc. dr. Vytis Čiubrinskas bei profesorius Romas Vaštokas savo pranešime apžvelgė antropologijos kaip mokslinės disciplinos įtvirtinimo Lietuvoje problemas ir perspektyvas. Buvo pagrįstas socialantropologinių tyrimų bei studijų reikalingumas šiandieninėje Lietuvoje, išnagrinėtas antropologijoje taikomų metodų privalumas atliekant kai kurių socialinių grupių ar procesų tyrimus.

Lundo universiteto (Švedija) ir Paryžiaus socialinių mokslų aukštųjų studijų mokyklos dėstytojas profesorius Jonathan Friedman pranešime „Suskilusios valstybės ir globalinis procesas“ analizavo etninę/kultūrinę fragmentaciją ir politinę/klasinę poliarizaciją šiuolaikinėje Vakarų Europoje bei JAV, šiuos procesus susiedamas su senųjų pasaulinių centrų hegemonijos mažėjimu. Hegemonijos smukimas, anot prelegento, visada sukelia imperinį atoveiksmį, tokį kaip šiuolaikinis politinis bei karinis JAV ekspansionizmas ir pan. Kiti hegemonijos mažėjimo požymiai yra sukauptų ekonominių

ir politinių galių decentralizacija, globalinio elito, arba „postmodernių kosmopolitų“, formavimasis bei tuo pat metu vietinių suverenų ir nacionalistų grupių iškilimas. Visus šiuos reiškinius lydi tokia kultūrinė politika, kuri laiduoja horizontalią fragmentaciją. Politinės/klasinės poliarizacijos arena tampa valstybė, joje demokratinė, ideologiškai orientuota politika pakeičiama kita, politiniu-klasiniu pagrindu grindžiama „padorumo“ politika. Priešingai Vakarams, daugelyje Rytų Europos valstybių bei nemažoje viso kito pasaulio dalyje pastebimas „judėjimas link didesnės demokratijos“, tuo tarpu Vakaruose to nėra arba judama priešinga kryptimi. Ši makro lygmens reiškinių plėtotė, prelegento manymu, gali ir turi būti studijuojama antropologiškai, nes tik makroanalizė įgalina tinkamai suvokti bei įvertinti kiekvieną šalį liečiančius bei joje pasireiškiančius globalius procesus.

Kopenhagos universiteto Antropologijos instituto dėstytojas Finn Sivert Nielsen apžvelgė socialinės antropologijos raidą Šiaurės šalyse po Antrojo pasaulinio karo, išryškindamas kai kurias paraleles su šiandienine šio mokslo padėtimi kitoje Baltijos jūros pusėje bei visame Rytų/Centrinės Europos regione.

Kitos trys konferencijos sekcijos buvo skirtos pokomunizmo studijoms antropologijoje, įvairių bendruomenių tyrimams, regioninių tyrinėjimų bei antropologinių lauko tyrimų metodologijos aptarimui.

Sekcijoje „Pokomunizmo antropologija – Baltijos šalių atvejis“ Klāvs Sedlenieks (Latvijos universitetas) kalbėjo apie prieštaringus sovietinės patirties (pvz., blato) vertinimus abipus buvusios „geležinės uždangos“, Aili Aarelaid (Tarptautinių ir socialinių studijų institutas, Talinas) nagrinėjo nacionalinio identiteto išsaugojimo strategijas sovietinėje Estijoje bei estų išėivijoje. Agita Luse (Bristolio, Didžioji Britanija ir Latvijos universite-

tai) analizavo galios struktūrų įtaką individo savivokai ir teigė, jog individas savo idealų vaizdinį visada projektuoja santykyje su politine valdžia. Savo teiginius prelegentė iliustravo lauko tyrimų duomenimis tarpusavio pagalbos grupėse Latvijoje. Neringa Klumbytė (Pitburgo universitetas, JAV) dviejų Lietuvos kaimų pavyzdžiu nagrinėjo sudėtingą kaimo žmonių santykį su sovietine praeitimi, valstybe, tauta, jų dabartinės padėties vertinimus bei nacionalinę savimonę. Dr. Ingo W. Schröder iš Marburgo universiteto (Vokietija) aptarė vietinių, „tradicinių“ antropologinių tyrinėjimų svarbą globalėjančiame pasaulyje, lokumą suprasdamas kaip žmonių „kasdieninę praktiką“, apimančią ir gyvensenos, ir mentaliteto, ir tapatumo bruožus. Šiame kontekste prelegentui įdomus pasirodė „tradicinio“ lietuvių tikėjimo atgimimas kaip lokalaus identiteto raiška šiandieninėje Lietuvoje. Doc. dr. Gintautas Mažeikis (Šiaulių universitetas) savo pranešime taip pat daugiausia dėmesio skyrė neopagonybės fenomenui. Neopagonybė jį domino kaip viena iš posovietinių išivaizduojamų lietuvių bendruomenių, kurių susikūrimui nemažą įtaką turėjo sovietmečio „etnografinis romantizmas“. Profesorius Victor de Munck (Niujorko valstybinis universitetas) pristatė savo sociokultūrinės antropologijos institucinio įtvirtinimo Baltijos šalyse viziją bei galimus šios vizijos įgyvendinimo būdus.

Konferencijos sekcijoje „Antropologija ir bendruomenių tyrimai“ buvo pristatomi antropologiniai Estijos pasienio gyventojų (Laura Assmuth, Helsinkio universitetas), Visagino bendruomenės (Kristina Šliavaitė, Lundo universitetas), romų etninės mažumos Lietuvoje (Aušra Simoniukštytė, Vilniaus universitetas), Rytų Sibiro čiabuvių bendruomenių (Aimar Ventsel, Estijos literatūros muziejus) tyrimai.

Sekcijoje „Lauko tyrimų ir regioninių studijų metodologija“ paminėtinas Astos Vonderau (Humboldto universitetas, Vokietija) antropologinių tyrimų perspektyvas Baltijos šalyse nagrinėjantis pranešimas. Kari Helene Partapuoli iš Kopenhagos išanalizavo savo 1990 m. Estijoje atliktą lauko tyrimą tarp vakariečių verslininkų Taline. Doc. dr. Riman-tas Jankauskas (Vilniaus universitetas) aptarė biologinės (fizinės) antropologijos raidą ir perspektyvas Lietuvoje. Profeso-rius Victor de Munck (Niujorko valstybi-nis universitetas) pristatė savo Lietuvoje

ir JAV atliktą abiejų šalių studentų ro-mantinės meilės sampratų skirtumus analizuojantį tyrimą.

Baigiamojoje konferencijos diskusijoje, kurioje dalyvavo ir konferencijos svečiai iš Skandinavijos šalių, JAV, Didžiosios Britanijos bei Vokietijos, bu-vo aptartos akademių antropologijos programų steigimo Vytauto Didžiojo universitete Kaune bei kituose Baltijos šalių universitetuose perspektyvos, vien-balsiai pripažintas socialinės antropolo-gijos studijų reikalingumas ir aktualu-mas Baltijos šalyse.

Aušra Simoniukštytė

Konferencija „Kasdienybė ir kultūra“ Lietuvos istorijos institute

Kasdienybė ir kultūra atskleidžia pa-čias įvairiausias žmonių gyvenimo per-spektyvas. Būtent kasdienybės kultūra yra pirminis dėmuo, nusakantis visuome-nės ypatumus ir leidžiantis daryti išva-das ar prielaidas apie platesnes kategorijas – „bendruomenes“, „klases“, „pilietinę visuomenę“, „kultūros paveldą“ ir „vie-tines tapatybes“, informaciją, naudoja-mas technologijas, ritualus ir kt. Pragma-tiškas kasdienybės matmuo „čia ir dabar“ suaktualina žmogų ir žmones supantį pasaulį, pilną daiktų, idėjų, simbolių, nu-sistovėjusių socialinių santykių ar ritua-lų, ir tampa vieta, galinčia apimti darbą, politiką, verslą, pasilinksminimą, šeimą, religiją, lavinimą, socialinę padėtį, esteti-ką, moralę ir daugelį kitų etnologų bei antropologų nagrinėjamų sričių. Kita ver-tus, nors kasdienybės rutiniškumas, ipro-tis ir tradicijos yra iššūkiu kūrybiškumui ar inovacijai, būtent joje pokyčiai tampa gyvenimo realijomis, teigia konferencijos organizatoriai Auksuolė Čepaitienė, Pet-

ras Kalnius, Danguolė Svidinskaitė ir Vy-tautas Tumėnas. Neatsitiktinai susirinko daug dalyvių, tyrinėjančių kasdienybės kultūros, kaip humanitarinių ir sociali-nių mokslų objekto, daugiareikšmiškumą ir su juo susijusių problemų integralumą į kitų gyvenimo realiųjų aktualijas į 2003 m. lapkričio 13–14 d. Lietuvos istorijos institute vykusią mokslinę konferenciją „Kasdienybė ir kultūra“ (ši renginį suor-ganizavo Etnologijos skyriaus mokslinių tyrimų programos „Kultūrinių ir sociali-nių procesų dinamika: etnografinis ir et-nologinis tyrimas“ dalyviai).

Konferencijos atidarymo sesijoje prof. Vacys Milius kalbėjo apie „Kasdienių dar-bų pasiskirstymą XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės kaimo“ gyvenime, nag-rinėjo šių darbų ypatybes pagal lytį, am-žių, dienos ritmą, metų laikus, socialinę padėtį. Tradicinės kultūros likimas, ad-vento ir gavėnios laikotarpio poveikis jau-nimo bendruomeniniam gyvenimui Aukš-taitijoje XX amžiuje atskleistas Žilvyčio

Šaknio pranešime „Kitoks laikas“ jaunimo gyvenimo ritme“. Auksuolė Čepaitienė etnologiniu požiūriu pažvelgė į kasdienybės problematiką: jos vietą akademiniam disciplinos diskurse, jos santykį su kitomis gyvenimo ir akademinėmis sritimis. Pranešime „Kasdienybė kaip kultūrą tvarkanti erdvė“ ji aptarė (remdamasi etnografiniais tyrimais), kaip kasdienybės diskursas, žmonių, idėjų, poreikių, ipročių ir įvykių eiga kuria savą žmogaus ar žmonių pasaulį.

Posėdyje „Kintanti kasdienybė“ pažvelgta į vėl kylančius klausimus dėl socialinės, kultūrinės, regioninės ar vietinės tapatybės, daugiau ar mažiau susijusios su kintančia Lietuvos etnografinių regionų vykdoma politika, jų integracija ir raida. Vida Savoniakaitė nagrinėjo kultūros ekonomikos teorines sąvokas ir šiuolaikinio aukštaitiškojo mentaliteto sankloda, „savas“ aukštaičių kasdienybės kategorijas. Pažvelgta į *homo economicus* santykį su kultūros paveldu ir kintančio gyvenimo realijomis: kaip aukštaičio – „ekonominio žmogaus“ – atmintyje išsiskynę „savosios“ „praktinės išminties“ daigai, kaip gyvenimo kaita ir valstybės agrarinė politika veikia žemdirbio mentalitetą – išliekančią socialinį teisingumą ir kuriamas naujas vertybes. Petras Kalnietis kalbėjo apie istorinę Žemaičių seniūnijos ribą, žemaičių savimonės ribos geografinę išsidėstymą ir slinkimą XX a. Remdamasis neabejotinai didele šio klausimo tyrinėjimų kompetencija bei praktika, naujausiais savo apklausos duomenimis, jis įtikinamai argumentavo, kaip keitėsi geografinis plotas, gyvenamas žmonių, suvokiančių save esant žemaičiais, kaip vyko žemaičių „lietuvėjimas“.

Plati mokslinė istorinė problematika atskleista temoje „Kasdienybė istorijoje“. Naujais netyrinėtais aspektais Stephen C. Rowell (remdamasis archyviniais *libri quitantiarum* šaltiniais iš Lenkijos rankraštytynų) nagrinėjo kai kuriuos momentus iš

Kazimiero Jogailaičio bei jo vaikų dvarų įvairiapusiško gyvenimo XV a. antroje pusėje. Jis atkreipė dėmesį į medžioklės kultūrą, pamaldumą, politinės minties ir teologijos diskusijas. Aušra Baniulytė analizavo, kokiais tikslais XVI–XVII a. į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę atvykavo italai, kokie buvo jų ryšiai su vietos didikais, kokią vaidmenį jie vaidino kasdieniniame didiko dvaro, LDK politiniame ir kultūriniame gyvenime. Ji atskleidė dvi italų įtakos grupes. Viena, italai buvo svarbiausi renesanso ir baroko architektūros, skulptūros, tapybos kultūros nešėjai, nes dvarai buvo prieglobstis ne tik italų menininkams ir muzikantams, bet ir tiems, kurie bėgo nuo persekiojimo už politines ar religines pažiūras. Antra, popiežiaus nuncijai ir italų pirkliai, kontroliavę prekybinius ryšius ne tik Vidurio Europoje bet ir Rytuose, turėjo įtakos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrai. XIX a. istorines savitas aukštųjų dvasininkų kasdienybės formas, kultūros tyrinėtojams menkai žinomus specifinius kasdienos laiko modeliavimo pavidalus išanalizavo Paulius V. Subačius pranešime „Vyskupo kasdienybė: nutylėtas sufraganas A. Baranauskas“. Kasdienybės, kaip mokslo tyrimų kategorijos, svarbą patvirtino prelegento teiginys, kad iki šiol A. Baranauskas išivaizduotas kaip linkęs prie matematinių uždavinių, tačiau tiek jo gyvenimo (1884–1897), tiek anuometinės vyskupijos kurijos paveikslas išryškėja tik aptarus kasdienį bažnytinės administracijos funkcionavimą, įprastus kontaktus su dvasininkija, valdžios įstaigomis, pasauliečiais.

„Miesto kasdienybė“ atskleista prielaidomis, realybės faktais ir apibendrinimais, negausiai išlikusiais šaltiniais ir lauko tyrimų duomenimis. Elmantas Meilus pranešime „Vilniečių kasdienybė maskvėnų okupacijos metu (1655–1661 m.)“ kalbėjo, kaip pakito vilniečių gyvenimas okupacijos sąlygomis, kaip

pakito jų tarpusavio santykiai ir santykiai su okupacine valdžia. Jis įtikinamai ir vaizdžiai atskleidė naujas socialines šeimos problemas, moralines negandas, kasdienybės detales ir tarpusavio santykius. Rūta Guzevičiūtė įvade į žydu kostiumo studijas tvirtai teigė, kad specifinį vietinį žydu aprangos formavimąsi lėmė šimtamečių kasdieninių santykių stabilumas. Ji plačiai aptarė istorinių kontekstų bei istorinių sukrėtimų laikotarpių poveikius istorinio kostiumo raidai. Rasa Račiūnaitė papasakojo apie tarpukario Kauno gyventojų vertybes, gilinosi į gyventojų kultūrinės raiškos ypatumus ir įdomiai pavaizdavo Vilijampolės gyventojų tapatybių istorinius bruožus, laikinosios sostinės kasdienybę bei šiandien plačiai žinomus stereotipus.

Diskusijas sukėlė pranešimai posėdyje „Kalbėjimas kasdienybėje“. Vida Beresnevičiūtė teigė, kad kalba yra viena iš kategorijų, diferencijuojančių Lietuvos etnines grupes. Ji interpretuojama kaip socialinėje erdvėje užimamos pozicijos išraiška (mažuma, kalbanti „laužyta kalba“ ir jos kalbinis (socialinis) kapitalas nuvertinamas mokykloje darbe ir kituose socialiniuose santykiuose). Etninių grupių socialinio dominavimo etniniai aspektai, kalbos, kaip socialinių galios santykių raiškos priemonės, įtaka kasdieniniame gyvenime, švietimo sistemoje, darbo rinkoje bei viešajame sektoriuje susilaukė bene daugiausia klausimų ir komentarų šioje konferencijoje. Andželika Lapinskienė iškėlė klausimą, ar naujosios vertybės, didėjantys materialinių vertybių prioritetai ir žmonių susvetimėjimas bei kultūringumo stoka nesumenkina kalbos etiketo reikšmės žmogaus gyvenime? XX amžiaus liaudies etiketas Dzūkijos kaime lygintas su tradicinėmis vertybėmis. Ypač gyvai apie šiuolaikinį vaikų folklorą papasakojo Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė. Remdamasi gausia empirine medžiaga, ji analizavo būdingiausias erzavimo

tipus, dominuojančius tekstų kūrimo principus, juos lygino su tradiciniais, nurodė pakitusios vaikų kasdienybės prioritetus.

Daugiausia pranešimų perskaityta tema „Valdant kasdienybę“. Rasa Čepaitienė plačiai komentavo, kodėl viešieji monumentai, tokie populiarūs nacionalizmo epochoje ir esant totalitariniams režimams, nūnai sparčiai traukiasi iš memorialinės praktikos; ką reiškia atgimstančios lietuvių kryždirbystės bumas; ką mums sako paminklai, jų atsiradimo, sukūrimo, pastatymo, lankymo, griovimo ar/ir atstatymo fenomenai. Ji vaizdžiai kalbėjo apie istorines žmonių atmintis ir kasdienybės realijas paminkluose nuo monumento prie smūtkelio. Monika Frėjutė pranešime „Etniškumo dėmenys: Lietuvos spauda rusų kalba“ gilinosi į tai, koks etninės mažumos bei „universaliosios“ spaudos kontekste vaidmuo tenka „specializuotai“ regioninei spaudai (kaip ir kokią bendruomenę ji kuria ir kokius bendruomenės kultūrinius bruožus išryškina). Tyrinėjant populiariausią spaudą rusų kalba Lietuvoje, dar sykį įrodoma, kad vietinė spauda yra arčiausiai savo skaitytojų. Aktualiaame pranešime „Europa“ kasdienybėje: identitetai ir strategijos“, remdamasis etnografiniu tyrimu, Vilijus Ivanauskas apžvelgė kasdienybėje matomas asmenines/kolektyvines gyvenimo „tvarkymo“/veiklos strategijas ir jas įdomiai susiejo su jaunimo identitetų sklaida. Jis pažvelgė į šiuolaikinės jaunimo orientacijas ir strategijas, požiūrį į „europietiškas“ galimybes, palygino jas su periferijos reiškiniais. Irena Stonkuvienė biografiniu metodu aiškino tradicinio ugdymo valstiečių šeimoje ir bendruomenėje sampratą XX a. pirmosios pusės Lietuvos kaime (jos funkcijas ir siekius), nagrinėjo formalaus ir neformalaus ugdymo santykį, pedagogų požiūrį į ugdymą šeimoje, moters vaidmenį. Danguolė Svidinskaitė, gilindamasi į vieną išskirtinį

etnografinį atvejį, pažvelgė į *religingumo kasdienybės* trikdymus: kaip žmonių religingumas kasdienybėje siejasi su įprastais veiksmais, kaip religingumas „valdo“ žmonių elgesį, kaip žmonės vertina bažnyčios veiklą, strategijas, kokias socialines sferas jos liečia atskirų žmonių gyvenimuose. Dovilė Kulakauskienė aiškino, kad elementarioji magija yra ne vien profesionalais save laikantių magų užsiėmimas, bet nemažai jos rūšių laikytina daugelio žmonių kasdienybės dalimi – dažniausiai šie maginiai veiksmai žmonėms yra tokie įprasti, kad jie nepastebi jų maginio pobūdžio ir juos laiko įpročiais.

Tema „Simbolis ir daiktas kasdienybėje“ iškėlė klausimą, ar svarbi atvaizdo, daikto ar reiškinių estetika. Skaidrė Urbonienė nagrinėjo su asmens ir šeimos gyvenimu (analizuota požiūrių kaita laiko atžvilgiu) susijusių šventųjų garbinimą, šventųjų funkcijas ir vietą žmonių kasdieniniame gyvenime. Aptarė, koks šventųjų atvaizdų vaidmuo, kaip dažnai buvo kreipiamasi pagalbos į šventuosius ir kiek jais tikėta, kas buvo žadama, kaip atsidėkojama už suteiktas malones. Nijolė Pliūraitė-Andrejeviene įdomiai kalbėjo apie būdingiausius lietuviškų liaudies

žaislų bruožus ir jų raidos tendencijas pagal paskirtį, kilmę, gamintojus, gamybos būdą; diskutuota, ar populiarios buvo lėlės Lietuvoje. Inga Nėnienė pažvelgė į languotojo tekstilės ornamento daugiasluoksnį simbolinį lauką, kaip ir kokiomis prasmėmis susiklostė šio ornamento vaizdinyje dabartinio žmogaus sąmonėje, kokie veiksniai stratifikavo ornamento simbolines prasmes, kaip transformavosi languoto ornamento suvokimas. Vytautas Tumėnas pranešimu „Aplinkos realijų transformacija lietuvių juostų raštuose: liaudiško mąstymo principų paieška“, teigė, kad nepakankamai aišku, kokie mąstymo ir vaizduotės dėsniai (ar *mimesis*, ar metafora, ar magija, ar tiesiog formali tradicija), kokia paslėpta logika lėmė juostų raštų detalių atranką ir pakylėjimą iki simbolinio lygmens.

Beveik visi pranešimai susilaukė klausimų, vyko gyvesnės ar vangesnės diskusijos: vieni darbai buvo įdomesni mokslinės minties naujumu ar plačiu integralumu į socialinius tyrimus, kiti turėjo edukacinį atspalvį, sudomino taikomojo pobūdžio išvadų belaukiančius klausytojus, o dar kiti nustebino atskleista socialine realybe ar netikėtu požiūriu.

Vida Savoniakaitė